

БІБЛІЙНИЙ ТОПОС «ІСТОРІЇ РУСІВ»: ДО ПИТАННЯ ПРО «ВТОРИННИЙ МІФ»

Анотація. У статті виокремлюється та аналізується біблійний топос «Історії Русів» крізь призму концепції Г.Н.Фрая про «вторинний міф».

Ключові слова: біблійний топос, вторинний міф, поєднання непокданого.

Літописання в Україні вважається традиційним жанром, започаткованим у XI-XII ст. Його безпосереднє відношення до Біблії вважалося незаперечним [15;163-178]. Семен Абрамович, простежуючи літературознавчу еволюцію жанру історичної прози, твердить: «У зв'язку зі встановленням національної самосвідомості в Європі на рубежі XVIII-XIX ст. й зверненням до національних джерел літераторів-романтиків та науковців міфологічної школи історична проза перестає бути орієнтована на «всесвітню історію». Якщо в «Повісті врем'яних літ» концепція Нестора полягала в тому, щоб визначити місце слов'янства серед інших християнських народів світу, знайти місце серед нащадків Яфета тощо, то тепер самотність й власні корені починають цікавити авторів в першу чергу» [1;239-240].

На підтвердження запропонованого дискурсу дослідник називає прізвища видатних світових, в т.ч. українських учених: Й.Лелевеля, В.Ключевського, М.Костомарова, «почасти М.Грушевського» та ін. [1;240]. Водночас дослідник не оминає увагою пізніших науковців із царини історичної прози. Він пише: «Логіку історії досліджують чисті науковці на зразок А.Тойнбі, а белетристичний елемент і тяжіння до міфологізації спостерігаємо в трактуванні історії у таких авторів, як О.Шпенглер або Ф.Ніцше» [1;240].

Погоджуючись в основному із процитованим вище, все-таки вважаємо категоричними наступні міркування С.Абрамовича: «На Заході спостерігається виразна орієнтація на розмежування «історичного» та «художнього», – і, по-друге: «Сказане (тобто неоміфологічний підхід до історичної прози) не означає, буцімто саме цей шлях має якісь вагомні переваги» [1;240]. Чи не вперше у світовій науці Г.Н.Фрай довів протилежне. Вважаючи біблійний топос ключовим для літератури, зокрема, історичної прози бароково-преромантичного стилю, Нортроп Фрай відкрив дефініцію «вторинний міф». Герман Нортроп Фрай (1912-1991) – канадський мислитель, освітянин, знавець і теоретик літератури, історик ідей, соціальний критик, пастор, професор коледжу Вікторія університету Торонто, один із найвпливовіших інтелектуалів минулого століття, автор понад 30-ти наукових книг запровадив названий термін також і стосовно літературознавства.

Українська дослідниця Тамара Денисова пише: «У сучасному літературознавстві виник окремий

напрямок, так звана архетипна критика, засновник якої літературознавець Н.Фрай. В її основі ідея літератури як «перетвореної міфології», тому історія літератури розглядається не у загальноісторичному контексті, а як форма внутрішнього саморуху – «тотальної історії літератури» – особливостей видозміни міфологічних начал на різних етапах розвитку літератури» [11;463-464]. Ми погоджуємося із Т.Денисовою в тому, що «є два креативних моменти, завдяки яким можна вважати теорію Фрая однією із найвпливовіших у XX сторіччі. Своєрідне потрактування міфу – один із них. Спосіб застосування цієї категорії, тобто методика літературознавчого аналізу – другий [5;10]. Осмисливши працю Н.Фрая «Анатомія критики» (1957), українська дослідниця обґрунтовує тезу про те, що «фактично, Фрай, який вважається одним із засновників сучасної компаративістики, чи не ототожнює критицизм з компаративістикою» [5;10].

Так, асоціюючи поняття «міф» із певним «обмеженим значенням», Н.Фрай у праці «Великий код: Біблія і література» (1982) пише: «Словесна культура до дискурсивних суспільств великою мірою складається з оповідей, але серед цих оповідей виникає спеціалізація за суспільною функцією, котра на якісь оповіді впливає більше, а на якісь – менше. Деякі оповіді справляють враження особливо значущих, а саме ті, що передають суспільству надзвичайно істотне для нього знання: про його богів, про історію, про його права та класову структуру. Ці оповіді можна назвати вторинними міфами – у значенні, що відрізняє їх від народних оповідок, які розказують для розваги чи іншої не дуже важливої мети. Саме такі міфи, на відміну від «профанних» оповідок, згодом стають «священними» і творять частину того, що біблійна традиція називає об'явленням. Таке розрізнення не конче існує у «примітивних» суспільствах, але раніше чи пізніше воно завжди виникає, а раз усталившись, може перетривати віки... Отож «вторинний» міф означає протилежність до чогось, що «не зовсім істинне», він викликає неабияку повагу і має спеціальний статус. Священні історії ілюструють особливий суспільний інтерес; профанні – навпаки пов'язані з суспільними проблемами значно менше, принаймні їхнє виникнення не пов'язане з цим узгалі» [13;67].

Неоміфологічний науковий метод чи архетипна критика, які на новому етапі наукового розвитку є принципово новими порівняно з міфологічною школою XIX ст. методами, вивчає значення міфів

для культури назагал, фольклору та літератури зокрема [12;371], уможливило використання нами ще однієї методологічної настанови Н.Фрая, який у статті «Міф та література» (1961) учив, що «міфи», «архетипи» живуть у літературі протягом всієї її історії. Фрай шукав вихід за рамки вузького міфокритичного детермінізму» [цит. за: 12;371].

Обґрунтовуючи своє відкриття «вторинного міфу» в літературі, канадський дослідник виділяє дві риси, яких, на його думку, немає у народних оповідках, – риси, що впливають радше з суспільної функції тої влади, ніж з їхньої структури. По-перше, їх об'єднує певний канон: міф посідає своє місце в міфології – зібранні взаємопов'язаних міфів, тоді як народні оповідки лишаються мандрівними і блукають по цілому світу, обмінюючись темами і мотивами» [1, с.69]. І далі: «Для зручності, наполягає Н.Фрай, я веду мову про міфи, які творять міфологію, хоча, ймовірно, це неправильний порядок: можливо, якраз міфологія первинна стосовно поодиноких міфів, що оповідають її епізоди. По-друге, міфи окреслюють особливий обшир людської культури і вирізняють її з-поміж інших... Закорінена у конкретному суспільстві, міфологія передає у часі спадок спільних спогадів і словесного досвіду, тим самим допомагаючи творити культурну історію» [13;69].

Глибинною методологічною настановою Н.Фрая, який «препарував міф» (Джеремі Хоторн), Т.Денисова називає те, що Н.Фрай «уточнює взаємини міфу з думкою». «Кожна доба, – цитує дослідниця одну з англомовних праць «великого канадца» 1967-го року, – структурує ідеї, образи вірування, припущення, тривоги і надії, які виражають людську ситуацію і долю, узагальнені в цьому часі. Я називаю цю структуру міфологією, і це об'єднує міфи. Міф, в такому випадку, стає виразником людської зосередженості на собі, на своєму місці у схемі речей, у відношенні до суспільства та Бога, на власній генезі, на своєму призначенні, чи то персональному, чи то загальнолюдському. Отже, міфологія – продукт людської занепокоєності, наших роздумів про себе, і вона завжди є поглядом на світ з людської точки зору» [5;11].

Типологічним «аналогом» до цитованих вище за Т.Денисовою відкриттів Н.Фрая, можна вважати головну думку блискучого есе «Кілька слів перекладача» Івана Драча. «Дуже важко читати цю книжку, – пише поет-перекладач «Історії Русів». – Адже вона про тебе, про мене, про нас. У багатьох випадках, на багатьох сторінках хотілося б її переписати, зробити іншою, щось усправедливити, щось відкинути. Та неможливо переписати разом з вами минуле життя. Та ще й лиха логіка майбутнього виростає теж з цієї книжки, в якій уяскравлено проступає наше минуле, коригуючи наш поступ. «Історія Русів» – це первісна частина ракети, яка запустила нас з вами в космічний безмір історії народів і держав. Як би ми з вами не намагалися щось змінити і переінакшити, все це мож-

ливо в міру нашого розуму і потуги, але нездоланна сила інерції тисячолітнього буття, нашого генотипу і нашого характеру присутня буде в наших найсміливіших дерзаннях... Ця книжка для того, щоб ми стрепенулись. Вона приходить до українців завжди у вирішальні часи. Зайве твердити, що зараз саме така пора.

Чому у нас відступників так багато

І чом для них відступство не страшне, – колись скрушно і трагічно брав голову у руки Іван Франко. Тому, хто намагатиметься зчитувати рентгенограму сучасних вчинків нашого народу, знадобляться ці гарячі сторінки про минуле» [9;29].

Сповнений поетичної філософії та сугестії Драчів «заспів» до «Історії Русів» творився немовби-то за Фраєм, який писав: «Отже, міфологія – продукт людської занепокоєності, наших роздумів про себе, і вона завжди є поглядом на світ з людської точки зору» [5;11], – а також: «Оскільки в міфологіях зберігається шмат легендарної і традиційної історії, вони теж допомагають плекати розвиток того, що ми називаємо історією. Ось чому історичні наративи були найранішими формами описових технік письма. Однак, ...література, а особливо поезія, здійснює функцію відтворення метафоричного мововжитку. Отож, література є прямим нащадком міфології (якщо, звичайно, можна говорити про неї як про нащадка)» [13;69].

Нортроп Фрай заперечував можливість розтлумачити міфи раціонально, як взаємопов'язані взірці оповіді. На його думку, «міф – це форма творчого і образного мислення і саме тому він автономний» [13;70]. Заперечуючи Джеймсу Фрейзеру, який призьбирав легенди про потоп з цілого світу, він все-таки не зміг відповісти на питання, «...чому людина відповідає на такі події міфом? Існують легші способи розказати про рік великої води, ніж придумування оповідей про Ноя, про Девкаліона чи про Утнапіштіма. І якщо дійсно повинь у Шумерії сформувала міф про потоп, який помандрував у найдавніші закутки землі завдяки культурній дифузії, то чому саме цей міф так добре «пішов»?...» [13;70].

Сучасне українське літературознавство доступніше трактує проблему: «К.-Г.Юнг розглядає архетипи як образи колективного несвідомого, що передаються генетично, ніби інформація ластівці, коли їй повертатись із вирію, і як ліпити гніздо. Це спресований у погребі підсвідомого здобутий предками досвід, який вириває з глибин пам'яті, наче велика загадкова риба, і тоді письменник переносить підказаний із безодні генетичної пам'яті образ як витвір своєї уяви» [4;137].

Зберігаючи «шмат легендарної і традиційної історії, міфи, як відомо, плекають розвиток історії», однак «література, а особливо поезія, здійснює функцію відтворення метафоричного мововжитку». Тому «відповідь на питання, що значить міф для дослідника літератури, приховує в собі всі ті

значення, яких міф набув у пізнішій літературі» [13;69].

У зазначеному контексті визначальною стає також порівняльна типологія. За Н.Фраєм, Біблія як великий міф, а водночас і код літератури вабила і вабить митців Заходу [13;168]. Маючи на увазі нашу медієвістичну традицію, не можемо не твердити цього також і про українське відродження старокиївської літератури, коли на Заході поглиблюється інтерес до хронік, а в нас – до літописів. «За століття вималювалася основна тема європейської історичної літератури: герой та суспільство. Ця тема, а також величезна кількість традиційних сюжетів і образів переходять в творчість майстрів Нового часу...» [1;239].

Увагу канадського вченого привертають ті «елементи біблійної традиції», які «відповідають образнішому й конкретнішому східному розумінню просвітлення» [13;168]. Оскільки зміст Святого Письма становить об'явлення, і «християнська Біблія простежує його історію від початку до кінця», то, на думку Н.Фрая, «можна говорити про послідовність семи головних фаз: творення, бунту або виходу (ізраїльтян із Єгипту), закону, мудрості, пророцтва, євангелія та апокаліпсису. Центром тяжіння для п'яти з них є Старий Заповіт, для двох інших –Новий. Кожна наступна фаза – це не вдосконалення попередньої, а розширення її бачення. Тобто такий порядок фаз є ще одним аспектом біблійної типології, де кожна фаза виступає типом наступної та антиподом попередньої» [13;168].

Біблійний топос, який, як уже зазначалося, являє собою першооснову руського літописання, парадигмовану на своєземне буття, послідовно типологізується у вершинному його витворі «малому міфі», «Історії Русів», де початок теж становить собою творення, але не світу, а вже української державності.

Вагома роль тут належить «Передмові» до твору, власне референтної концепції твору, у якій найголовніше для автора, як на мою думку, дотриматись послідовності фаз Великого Міфу та пам'ятати (і це становить його превалюючу думку), що «кожна фаза виступає типом наступної та антиподом (підкреслення моє – О.Х.) попередньої».

У наведеній вище «Передмові» знаковими для усього тексту «Історії Русів» визначено два образи. Перший з них сформульований таким чином: «...відомо, що початок сеї історії, разом з початком правління Російського⁹, береться од Князів і Князівств Київських, з прилученням до них лише одного Новгородського князя Рюрика, і триває до навали Татар безперервно, а від сього часу буття Малої Росії в Загальній Російській Імперії ледве згадується; по визволенню ж її від Татар Князем Литовським Гедиміном, і зовсім вона в Російській Історії замовчана» [10;33].

Другим із названих вище барокових кодів твору є авторський риторизм: «Істориків та Літописців сеї доби було в Малій Росії задосить. Але як ця країна, начеб створена або приречена на руйну од частих навал чужинців, а ще частіших наскоків та січей од народів сусідніх і, зрештою, од ненастанних міжусобиць і побоїщ зазнала всіляких плондрувань згуби та всеспалення, і, так би мовити, залита і напоєна кров'ю людською і посипана попелом, то в такій нещасній землі чи можливо було зберегти будь-що цілим?» [10;33].

Усвідомлюючи підцензурну сутність свого епохального творіння, автор-анонім попри те, що майстерно володіє мистецтвом підтексту, послідовно відмежовується від ворожих українству концепцій, бо, на його думку, «історія, пройшовши стільки умів видатних, здається, мусить бути достовірною [10;34]. Натомість «історики Польські та Литовські, справедливо запідозрювані у вигадках та самохвальстві, описуючи діяння народу Руського, що начебто у підданстві польському пробував, затьмарювали всіляко великі подвиги його, вчинювані на користь спільної вітчизни своєї Польської. Навіть самі постанови та привілеї їхні у сій вітчизні затаювали, наближаючи якомога народ сей до рабського стану й нікчемства» [10;34].

Як для першоміфу походження людства, так і для вторинних міфів «фазі творення» обов'язковим стає світовий інтертекст. «Історія Русів» із цього погляду не становить собою винятку. Її автор пише: «Про мужність і заповзятливість народу Руського даємо пораду творцям байок та критикам заглянути в Історії Грецькі, Римські та інші іноземні; і вони їм покажуть Кагана, Кия, Ярослава та інших великих Володарів, або Князів Руських, що воювали славно з воїнством Руським в Європі, Азії, Греції і на самі столиці їхні Константинополь і Рим нападали» [10;35].

«Фаза творення» виходить за межі «Передмови» «Історії Русів», обраного автором «екстрактного» ключа, коли необхідно було висвітлити, так би мовити, передісторію історії. «Вторинний міф» знову ж таки, як і в Біблії, не здатен оминати поезії. Нортроп Фрай з цього приводу творить теоретичні дефініції, суть яких зводиться до наступного: «... поезія як вторинне словесне наслідування дії, застосовує конкретні твердження й підлягає критерієві відповідності до правди» [13;109].

Анонім «Історії Русів» творить власний текст, немовби за Фраєм. Володіючи академічним досвідом як метафоричного, так і історичного письма, він змушений відступити від вищенаведених аксіом у «фазі творення» власного міфу України. Тут немислимо дотриматись достовірності, бо вся її історія – війна, а «лише воєнні дії видадуться, можливо, декому сумнівними, бо ж занадто численні» [10;34].

Будучи об'єктом багатьох безуспішних наукових зусиль дослідників довести абсолютну історичність «Історії Русів», її так би мовити «неісторичність» стала очевиднішою внаслідок студій сучас-

⁹ Збережено написання великої літери за україномовним виданням 1991 року (О.Х.).

них дослідників твору Валерія Шевчука [див.:16], Івана Дзири [див.:6] та інших.

У праці «Козацьке літописання 30х-80х рр. XVIII ст.: джерелознавчий та історіографічний аспекти» Іван Дзира, простежуючи типологію всеєвропейського модного на кін.XVIII-поч.XIX ст. жанру «історії», виділяє твір Жана Бенуа (Йогана Бенедикта) Шерера «Літопис Малоросії, або історія козаків-запорожців та козаків України або Малоросії» (Париж, 1788), конкретизує проблему «позитивного характеру впливу французьких просвітителів на невідомого українського патріота (автора «Історії Русів» – О.Х.) [6;389], зокрема простежує наявність кількох запозичень т.зв. «неісторичних» фактів українського автора із твору французького та німецького історика, географа, економіста. Мова йде про спільноєвропейську типологію. Як пише І.Дзира, «ельзасець за походженням, Шерер прекрасно орієнтувався в тих політичних суспільно-економічних і культурних процесах, що відбувалися на теренах Гетьманщини у другій половині XVIII ст. Адже і його батьківщина – Ельзас – також перебувала під постійним тиском французького абсолютизму» [6;389].

Таким чином, виходячи із висновку 1948 року Олександра Оглоблина, що праця Шерера, написана із засад наративної школи історіографії, була створена раніше «Історії Русів», стала відомою українському авторові-аноніму і привернула його увагу формою «безпосередності, дріб'язкової та наївної оповіді, тобто сценами мученицької смерті гетьмана Косинського, замордованих поляками Острияниці і Гуні, текстом промови Павла Полуботка тощо, Іван Дзира висновковує значно вищий рівень поетичності тексту «Історії Русів». Ми погоджуємося із його думкою, що, значно розширивши запозичений у Шерера уривок про загибель названих вище гетьманів та сотника Кизима із сином, український письменник перетворив його «в цілком самостійне розгорнуте оповідання», домисливши прибуття на їх жахливу страту їхніх жінок та дітей. «Розказавши про доставку підступно схоплених козацьких старшин до Варшави та прибуття туди ж їхніх жінок і дітей, невідомий автор («Історії Русів» – О.Х.) робить спробу досягнути трагізм історії свого багатостраждального народу, оповісти факти, в які, на його думку, важко повірити тогочасним читачам. Не заперечуючи в принципі Шерерових думок стосовно жорстокості «відсталих» азіатів і цивілізованих поляків, наш анонім уважав важливим критерієм моральної оцінки також і міру вияву цієї жорстокості» [6;395]. У «Історії Русів», зокрема, читаємо: «Тая страта була ще першою в світі і в своєму роді нечувана серед людей за лютістю своєю і варварством, і нащадки навряд чи повірять такій події, бо жодному дикому й найлютішому японцеві не спаде на думку винахід її, а переведення його в дію настрахало б самих звірів та чудищ» [10;96].

Фаза бунту або виходу у «вторинному міфі України, в «Історії Русів», як на нашу думку, звернена до

безнастанних пошуків її вищими урядовцями шляхів до волі, «численними» воєнними діями, які «видаються, можливо, декому сумнівними, бо ж занадто численні» [10;34]. При цьому письменнику тут блискуче слугує метафора – вже цитований вище образ народу, який «завжди майже був» у вогні і «плавав у крові».

У «фазі Виходу» для митця-аноніма барокової школи письма не менш вагомою залишається справа подолання наклепників, ворогів національної незалежності України. Абсцентна лексика, іронія та сарказм на цьому етапі «бунту або виходу» визначена автором як прихована парадигма словесно-образного мовлення; адже «історики Польські та Литовські, справедливо запідозрювані у вигадках та самохвальстві, описуючи діяння народу Руського, що начебто у підданстві польському пробував, затьмарювали всіляко великі подвиги його, вчинювані на користь спільної вітчизни своєї і Польської. Навіть самі постанови та привілеї їхні у сій вітчизні затаювали, наближаючи якомога народ сей до рабського стану й нікчемства» [10;34].

Публіцистичний запал та полемічність переростає у трагічний пафос, коли «автор осмислює становище рідної землі, її природне право та колишнє народоправство – Гетьманщину і особливо Запорізьку Січ. Барокова антитеза та іронія [ширше про це див.: 14] в українського автора послідовно доведена до кульмінації відповідного почуття, коли справа доходила «до визволення народу свого з кормиги Польської власною його мужністю і майже безприкладною хоробрістю» [10;35]. Саме за цієї ситуації «виригнули письменники ті всі свої лайки і всілякого роду неправди і наклепи на сей народ і на його вождів та начальників, називаючи їх непостійним і бунтівним хлопством, що по сваволі і буйнощах своїх бунти і заколоти вчиняло» [10;35].

Автор «Історії Русів» дає гідну відсіч подібним нісенітницям: «Про мужність і заповзятливість народу Руського даємо пораду творцям байок та критикам заглянути в Історії Грецькі, Римські та інші іноземні; і вони їм покажуть Кагана, Кия, Аскольда, Святослава, Володимира, Ярослава та інших великих Володарів або князів Руських, що воювали славно з воїнством Руським в Європі, Азії, Греції і на самі столиці їхні Константинополь і Рим нападали. І хіба такий народ, який пожив дещо в поєднанні з Поляками і Литовцями у повсякчасних майже війнах за свою вітчизну, чи ж міг він загубити природну свою хоробрість, яка згодом і над самими Поляками і Литовцями зрештою доволі себе показала?» [10;35]. Як можна думати, тут йдеться про архетипи, які К.-Г.Юнг розглядав як образи колективного несвідомого, що передаються генетично, ніби інформація ластівці, коли їй повертатись із вирію і як ліпити гніздо. «Це спресований у погребі підсвідомого здобутий предками досвід, який виринає з глибин пам'яті, наче велика загадкова риба, і тоді письменник переносить підказаний із безодні генетичної

пам'яті образ як витвір своєї справи» [15;137]. Жан-Бенуа Шерер – творець, можливо, «вторинного міфу» своєї країни, конкретизуючи особливості праці літописця, признавався: «Я виступаю тут лише редактором літописів, написаних місцевими людьми руською мовою... У цих літописах нічого не змінено, бо спосіб, у який народ розповідає свою історію, виявляє його характер, що конче треба було зберегти» [цит.за: 6;393].

«Людина не живе як тварина, безпосередньо і голясом на природі, людина живе всередині міфологічного універсуму, – розмірковує Н.Фрай, створеного з припущень і вірувань, що розвинулися на підставі екзистенційних стосунків. Більшості з них ми дотримуємося несвідомо, а значить наша уява може розпізнавати їх елементи, відтворені у мистецтві й літературі, без усвідомлення того, що ж саме ми розпізнаємо. Майже все, що ми усвідомлюємо з цих стосунків, є соціально зумовленим або культурно успадкованим. На споді культурної спадщини має бути якась колективна психологічна спадщина, інакше прояви культури й уяви поза нашою власною традицією були б для нас недоступні. Втім, я маю сумніви, чи можемо ми напряду черпати з цього колективного спадку, оминаючи особливості нашої індивідуальної культури. Мабуть, одна з практичних функцій літературознавства, під чим я розумію свідоме формування культурної традиції, – дати нам краще уявлення про межі нашої міфології» [13;18-19].

Біблійна міфологія руськості, започаткована Нестором-літописцем у фазі Виходу на кін світової історії, повниться самозреченістю міфічних героїв уже княжої доби. Архетип героя в Україні, як відомо, зведено або до надзвичайної фізичної сили і сміливості, або наділено незвичайним розумом. «Котигорошко, який перемагає сильного і злого ворога, зовні непоказний і не схожий на суперника, він не велетень, у нього немає рельєфних м'язів і гордовитого погляду, а поєдинки для нього – буденна справа. У цій неяскравості Котигорошка, – слушно твердить В.Даниленко, – найбільша загадка, що розкриває суть нації і війна не її покликання, та коли вона приходить на поріг, тоді героєм може стати кожен» [4;164]. У глибинах української душі, схильної до волі, до непокори, сховані гайдамаки, опришки, запорожці, благородні розбійники. Обраний нею проводир потребує експансії, його «гнітить герметизм української нації та її невідомість світу» [4;164].

Фазу мудрості, закону та пророцтва український міфотворець пов'язує із державотворчою діяльністю Богдана Хмельницького та його послідовників – Івана Мазепи, полковника Полуботка... Це носії відверто проєвропейської, західної концепції української «історичної долі». Автор-патріот переконує нас у цьому кілька разів, в т.ч. даючи оцінку шведському війську Карла XII. Барокова структуротворча антитеза, сповнена риторичної формули «неясного, утаємниченого висловлювання», вияскравлює образ воюючої України напередодні поразки під

Полтавою: «Вступ Шведів у Малоросію зовсім не схожий був на навалу неприязельську, і нічого він в собі ворожого не мав, а переходили вони села обивательські і ниви їхні, як друзі та скромні мандрівники, не займаючи нічиєї власності і не чинячи усіх тих бешкетів, свавільств та всякого роду безчинств, що свої війська (акцентція моя – О.Х.) звичайно по селах чинять під титулом: «Я – слуга Царський! Я служу Богові і Государеві за весь мир Християнський! Кури і гуси, молодіці й дівки нам належать по праву воїна і по наказу його Благородія!». Шведи, навпаки, нічого в обивателів не вимагали і гвалтом не брали, але де їх знаходили, купували в них добровільним торгом і за готівку» [10;264].

Фазу апокаліпсису анонім підготував логікою виписаної ним історії та силою барокового риторизму. Його час пов'язаний із «молодими національними державами», коли «виникає потреба в політичному і судовому красномовстві саме античного типу. Це пов'язано з боротьбою проти тоталітаристського типу психології, виникненням інкодумства й боротьби з інкодумством, піднесенням та кризою гуманізму» [2;479].

Хронологічний аспект «Історії Русів» завершується 1767 роком, коли до Малоросії «прибув» ще один «благодійник», граф Рум'янцев. Він «усунув зло» нерівних податків, які «руйнували народ вкрай», запровадив «однаковий податок грошовий з усіх обивателів Малоросійських, поминаючи лише урядників та службових Козаків, і звелів платити з кожного диму, себто з кожної хати по карбованцю і дві копійки на рік, що становить з душі чоловічої статі 35 копійок... Народ Малоросійський такими установами бувши доволі улегшений і ущасливлений, – іронізує автор, – прославляв за те нове своє начальство» [10;317].

«Історію Русів» неможливо осмислити до кінця без барокового прийому «збіжності супротивного». Автор-філософ мислить антитетично і універсально, бо «як щастя людське невідомими планетами майже завжди переслідуються будь-яким злом», «то й народ Малоросійський в добробуті своєму зазнав того спільного жеребу лихого долі» [10;317]. Сповненими виразом великої сили болю та громадянського пафосу, автор «Історії Русів» виявляє дар блискучого наратора. Він оповідає: «Граф Рум'янцев року 1767 звелів учинити всьому народові і його майнові Генеральний опис, що, як у своєму роді, так і в способі його проведення, був новиною незвичайною» [10;317].

За виконавців, комісіонерів такої місії було призначено в кожному повіті штаб-, обер- і унтер-офіцерів з численними писарями та рядовими із Великоросійських консистуючих полків і залог, які, знавши тільки муштрувати солдатів, чинили за тими правилами і з селянами. В кожному селі виганяли народ з хат його на вулиці, не минаючи нікого і навіть грудних немовлят, шикували їх шеренгами і тримали так на всякій погоді, чекаючи, аж доки перейдуть вулицями головні Комісіо-

нери, які, роблячи їм переключку, значили кожного на грудях крейдою та вуглям, щоб з іншими не змішався» [10;317].

Досконало володіючи бароковим прийомом «поєднання непокєднуваного» письменник доводить, що імперіальна влада прирівняла дюдей до тварин. Не оминула чужоземна кривда також і українські суспільні верхи. Анонім настільки увиразнює словом факти, що картина, зображена ним, вражає пластикою і сердечно щирим авторським чуттям: «Худобу обивательську тримали разом з її господарями і також оглядали й переписували, як масток господарів. Ревища худоби і плач дітей здалеку сповіщали, що зближаються до них Комісіонери з численними асистентами. Після людей і

скотини бралися до поміщиків і власників...» [10;317].

Отже, бароковий біблійний топос ставив «Історію Русів» у власне європейський ряд як літератури, так і світової історії, яка виявляється є не що інше, як Теодицея, виправдання Божих шляхів до людини. Водночас «історія світу є не що інше як прогрес свідомості свободи» [3;501]. Фаза апокаліпсису українського «вторинного міфа», як і передуючі їй, не тільки дає змогу «закільцювати» одну із великих тем твору – українське життя межі XVII-XVIII ст., а й поетапно простежити «прогрес свідомості свободи» в рідному народві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамович Семен. Історична проза// Лексикон загального та порівняльного літературознавства/ За ред.: Анатолія Волкова (голова), Олександра Бойченка, Ігоря Зварича, Бориса Іванюка, Петра Рихла/ Семен Абрамович.— Чернівці: Золоті литаври, 2001.—С.240.
2. Абрамович Семен. Риторика // Лексикон загального та порівняльного літературознавства/ За ред.: Анатолія Волкова (голова), Олександра Бойченка, Ігоря Зварича, Бориса Іванюка, Петра Рихла/ Семен Абрамович.— Чернівці: Золоті литаври, 2001.— С. 477-480.
3. Грабович Григорій. Ще про «неісторичні» нації і «неповні» літератури // До історії української літератури (Дослідження, есеї, полеміка): Наукове видання.— К.: Вид.-во «Критика».— 2003.— С.407-521.
4. Даниленко В.Г. Лісоруб у пустелі: Письменник і літературний процес.— К.: Академвидав, 2008.— 352 с.
5. Денисова Т. Нортроп Фрай і дискурс міфокритики/ Тамара Денисова// Біблія і культура: Зб.-к наук. статей.—10/ За ред. А.Є.Нямцу.—Чернівці: Рута, 2008.—С.5-14.
6. Дзира Іван. Козацьке літописання 30х-80х рр. XVIII ст.: джерелознавчий та історіографічний аспекти.— Київ, 2006.— 566с.
7. Дзюба Іван. Бог, релігія, церква в житті і творчості Шевченка/ Іван Дзюба// Сучасність.— 2004— Ч.7-8.—С.52-68.
8. Дівович С. Разговор Малоросии с Великороссиею. – Українська література XVIII ст. – К., 1983. – 460 с.
9. Драч І. Кілька слів перекладача/ Іван Драч// Історія Русів: Український переклад Івана Драча.— К.: РП, 1991.—С.29-31.
10. Історія Русів/ Український переклад Івана Драча.— К.: РП, 1991.—318с.
11. Літературознавчий словник-довідник/ Р.Т.Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін.— К.: ВЦ «Академія», 1997.—С.463-464.
12. Нефьодов М. Неоміфологічна (ритуально-міфологічна) школа// Лексикон загального та порівняльного літературознавства/ За ред.: Анатолія Волкова (голова), Олександра Бойченка, Ігоря Зварича, Бориса Іванюка, Петра Рихла/ Микола Нефьодов.— Чернівці: Золоті литаври, 2001.—С.371.
13. Фрай Нортроп. Великий код: Біблія і література (з англійської переклала Ірина Старовойт/ Нортроп Фрай.—Львів: Літопис, 2010.—360с.
14. Хававчак Олег. Барокова поетика «Історії Русів»// Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. — 2011. — Випуск 26. — С.144-149.
15. Чижевський Дмитро. Історія української літератури від початків до доби реалізму.— Нью-Йорк, 1956.— 377 с.
16. Шевчук Валерій. Нерозгадані таємниці «Історії Русів»// Історія Русів/ Український переклад Івана Драча.— К.: РП, 1991.—С.5-28.

Oleg Khavavchak

Biblical topos of «History of Rusies»: to question about the «Second myth»

Summary. In the article selected and analysed biblical topos «History of Rusies» through the prism of conception of G.N.Fray about the «second myth».

Key words: biblical topos, second myth, combination uncombined.